

ilustrační foto Pavel Černohous

Láska ke krajině

Věčným tématem psychologie jsou lidské city a vztahy – k partnerům, dětem, přátelům i nepřátelům. Někdy též uvažujeme o vztahu lidí k věcem či obecně k majetku, o citovém poutu k domácím mazlíčkům. A co náš vztah k lesům, loukám, polím či městům?

Vypravili byste se rádi do africké savany? Nebo vám doma visí obraz zachycující poklidné jezero či říční zátoku? Evoluční psychologové vám pohotově vysvětlí, že vaše volba pramení z historie lidského rodu. Vyvinuli jsme se totiž v savaně, jsme na ni adaptovaní a proto se nám také líbí. S vodními zdroji je to podobné. Naši předkové se přednostně usazovali v blízkosti jezer a řek, které jim skýtaly nejen možnost očisty a pitnou vodu, ale představovaly i zdroj potravy – přitahovaly lovnou zvěř a v jejich okolí rostla bujnější vegetace – další zdroj jídla.

Preference savaně podobné krajiny se postupně včlenila do lidských genů, kde zůstala do dnešních

dní. Dokladem této obliby jsou i současné parky, jež většinou vykazují základní znaky savanového biotopu: vizuální přehlednost, stromy umístěné buď osaměle či v menších skupinách a relativně jednoduchý travnatý povrch. V souladu s výše uvedeným jsou oblíbeny vodní plochy. A když se podíváme, v jakém prostředí si staví své rezidence ti nejbohatší, kteří si mohou vybírat, zjistíme, že nejčastěji je to právě parková krajina nad řekou či u jezera.

„Voda je elementem, který prakticky vždy vzbuzuje pozitivní reakce,“ shrnuje Roger Ulrich (1993). Výjimku tvoří pouze voda asociovaná s nebezpečím (rozbouřené moře) či voda viditelně znečištěná. Ostatně jakýkoli rizikový faktor kazí naše záli- ▶

bení v krajině: vedle divoké vody to může být i velmi prudký či nepřehledný terén nebo ostré kamení. Pro určitou skupinu lidí, zejména některé mladé muže, jsou však právě takovéto prvky přitažlivé.

Krajina domácí a cizí

Kromě naší evoluční historie se však v našem vztahu ke krajině nepochybně objevuje i historie osobní. Socioložka Hana Librová používá pojem domov v krajině. Nejčastěji je podle ní tento ztotožněn s místem, v němž jsme strávili dětství. „Krajinný domov cítíme tam, kde jsme byli obklopeni a před cizím světem chráněni rodiči, sourozenci, prarodiči, tetičkami, strýci, sousedy. Ať byli jacíkoli, znali jsme je tak dobře, že jsme byli schopni jejich chování odhadnout, že byli součástí naší jistoty,“ domnívá se Librová a uvádí, že domov v krajině patří k životním jistotám, k nimž se člověk dynamického moderního života vrací ať v realitě, nebo v představách a vzpomínkách. Většina rodičů dětskou potřebu přírody intuitivně chápe. Mladí lidé zpravidla studují a pracují ve městech. V zásadě tak bývají spokojeni, oceňují množství přátel a blízkost kulturního vyžití. Těhotenství či narození dítěte ovšem bývá často stimulem k odchodu z města. „Jsem vyloženě městský typ,“ svěruje se Jarmila. „Když ale teď čekáme rodinu, shodli jsme se s mužem, že se aspoň na pár let odstěhujeme za město. Děti potřebují zahradu a já už se taky docela těším.“ Potřebu „vypadnout z města“ rodiče většinou odůvodňují nezdravým ovzduším a nebezpečím ze strany aut. Pozitiv je však více – a pocit domova v krajině je jedním z nich. I takzvané cha-taření a chalupaření či navštěvování prarodičů žijících na venkově ovšem k uspokojivému vytvoření pocitu domova v krajině stačí. Přesto vnímám jisté ohrožení vztahu současných dětí k přírodě, mimo jiné na základě většího strachu dnešních rodičů o své potomky. Tam, kde si děti dříve hrály v různověkých skupinkách venku a přirozeně si tak utvářely sociální dovednosti i vztah k přírodě, jsou dnešní rodiče úzkostnější: Těžko snášejí, když své potomky nemají pod dohledem. Podporují tedy spíše hru v interiéru než venku, neřku-li kdesi za plotem. Jaké výsledky ve vztahu ke krajině a nejen k ní tento jev přinese, ukáže čas.

Pocit domova v krajině má vedle kvalitativní složky též složku kvantitativní: Vracíme-li se z Polabí na Vysočinu, cítíme dech domova, jen co se krajina trochu zvlí. Při návratu z dovolené ve vyprahlém Středozeří nám přijdou důvěrně známé a domácí již první české luhy a háje, s nimiž se uvidíme. A takový kosmonaut se zřejmě cítí doma, ať už přistane kdekoli na Zemi.

Horror silvarum

Pozitivní vliv přírody a přírodních scénérií na lidské fyzické i psychické zdraví potvrdila řada výzkumů. V přírodě odpočíváme, relaxujeme, nabíráme sílu. Přesto existují lidé, kteří taková prostředí nemají rádi a přímo se jim vyhýbají. Zejména americké výzkumy naznačují, že část lidí nevyužívá městské parky, ani když bydlí v jejich těsné blízkosti,

a o rekreaci v přírodním prostředí údajně nejeví zájem většina obyvatel Spojených států amerických. Zaměstnanci amerických národních parků a učitelé ekologické výchovy si povšimli, že některé děti na výletech do přírody pocítují výrazně negativní pocity – zejména strach z lesa, obavu z divokých zvířat, z hmyzu a pavouků. Krom toho se tyto děti v přírodě leččeho štítí a stěžují si, že jim je zima nebo horko, nadávají na déšť a špatně snášejí vítr. Jinými slovy: příroda je pro ně děsivá, nechutná a nepohodlná.

V podloží negativních pocitů v přírodě mohou být nepřijemné, či dokonce traumatizující zážitky. Živelné pohromy, napadení rojem divokých včel, hadí uštknutí, ale i prosté zabloudění v lese mohou být pocíťovány jako silně nepříjemné, mohou způsobit šok, a dokonce i vyústit v posttraumatickou stresovou poruchu. Vedle přímé zkušenosti se ovšem strachu učíme i nepřímou: pozorováním či poučením. A výzkumy dokonce naznačují, že největší strach z přírodních prostředí mají právě ti, kdož mají přímých zkušeností z přírody nejméně. Odpovědnost za jejich úzkost nesou spíše přenatace hadů, hmyzu a pavouků v dětských knihách, hororových filmech a podobně. Ilustrativní ukázkou strachu z neznalosti mi přijde vyprávění jednoho kamaráda, který za svého pobytu v jedné z amerických metropolí vzal na výlet slečny z města. Když pozoroval, jak dívky s hrůzou v očích prchaly i před motýly (nevěděly, co jim „ten hmyz“ může provést), nevěděl, zda se má smát či plakat.

Psychologické výzkumy potvrzují závěry teoretické biologie v tom smyslu, že lidé jsou geneticky nastaveni tak, aby se rychle naučili strachu z potenciálně nebezpečných tvorů a situací. Strachu z hadů, pavouků, psů, malých prostor, rychle tekoucí vody, výšek, krve či tmy se naučíme velmi pohotově a jen obtížně se jej zbavujeme. Tohoto našeho sklonu s úspěchem využívá filmový i literární hororový průmysl, jakož i mediální zpravodajství stále hledající senzace, a proto přehánějící různá nebezpečí. Ale abychom neshádli vše na média a komerci:

kresba Jaromír Palme

Mikulecké vinohrady

*Mikulecké vinohrady,
šak sú pekné, zelené,
potkaľ sem tam
švarné díóča,
mělo líčka červené.*

*Šak si, díóča,
šak si švarné,
lúbjã se mně tvě líčka,
dojdu dneska
večer k tebe,
ej než vyjde hvězdička.*

*Mikulecké vinohrady,
sú na pekném kopečku,
zazpíval mně švar-
ný šohaj,
ej, na pěknú notečku.*

V české lidové slovesnosti se příroda a krajina vyskytují často – ovšem pouze jako rámec lidského příběhu. Navíc se většinou jedná o přírodu změněnou člověkem.

Ilustrační foto Pavla Koucká

existují i soukromé zdroje vyvolávající či posilující tyto strachy. Například jedinci pěstující adrenalinové sporty se rádi pyšní nebezpečnostmi, která prožili a s oblibou je přitom „přikrášlují“. Když si to pak všechno spojíme, jeví se najednou nad slunce jasnější, proč tolik lidí trpí různými s přírodními elementy spojenými fobiemi.

Zajímavé je, že na rozdíl od strachu z pavouků a hadů, jemuž se věnovaly stovky výzkumů, stranou badatelského úsilí stále zůstává znechucení přírodními prvky a v přírodě pocítované nepohodlí. Snad proto, že tyto pocity nejsou tak dramatické jako strach. Bixler a Floyd (1997) se nicméně domnívají, že za negativní vnímání přírodního prostředí je z větší části odpovědné právě znechucení a touha po komfortu zajištěném moderními technologiemi, než tak často opakovaný strach z hadů a dalších zvířat. Zmíněný nedostatek studií tohoto fenoménu však nedovoluje říci, do jaké míry je například znechucení při šlápnutí na hlemýžďe vyvoláno vlastnostmi hlemýžďe a do jaké obecnou tendencí jednotlivce reagovat takovými pocity.

Eden

Přes zmíněné negativní pocity v přírodě však můžeme říci, že celkově vzato je přírodní prostředí vnímáno jako příjemné. Našinci přírodu vyhledávají k relaxaci i zábavě, koncentraci i rozptýlení. A když už musíme být doma, zpestřujeme si svá obydlí květinami, pečujeme o domácí mazlíčky a na stěny si věšíme fotografie přírodních scénérií či reprodukce krajinomaleb. Zdá se dokonce, že není nic přirozenějšího než se nechat unést krásou velehor, půvabem lužních lesů, obdivovat jiskřivou vznešenost ledovců. Při bližším pohledu do historických materiálů, ale i k jiným kulturám ovšem zjistíme, že lásku ke krajině nejspíš „od přírody“ nemáme.

„Náš estetický postoj ke krajině je výsledkem dlouhého kulturního vývoje, a sama evropská civilizace

k němu dospěla až v novověku,“ píše estetik Karel Stibral (2005) a pokračuje: „Typy krajiny, které dnes vzbuzují nejvíce nadšení, budily po většinu času nezájem, ba dokonce odpor. Lesy, hory a skály, které dnes přitahují tisíce návštěvníků, kochajících se jejich krásami, byly do 18. století příklady šeredna a ohavnosti.“ Snad to souviselo i s obecným přesvědčením, že země byla před potopou hladká jako vaječná skořápka a teprve voda tento krásný povrch poškodila. Oceňována byla krajina rovná a obdělaná.

Je ovšem nutné podotknout, že Stibralův historicko-estetický pohled je poněkud vyhraněný. Například Stephen Kellert (1993) shrnuje své závěry následovně: „...výzkum ukazuje, že estetické vnímání přírody je napříč různými lidskými kulturami podobné.“ Diametrální odlišnost v soudech Kellerta a Stibrala je nejspíš dána úhlem pohledu. Zatímco jeden se soustředil na preferenční studie současníků, druhý zkoumal zejména umělecká díla minulosti. Pravdou však asi bude, že když naši předkové nemuseli, do lesů ani do hor nechodili: tehdejší lesy byly rozsáhlejší, hůře prostupné a žilo v nich více medvědů i vlků. Navíc když máte les za humny, na horský hřeben hledíte z okna, a celý den strávíte na čerstvém vzduchu, berete to vše jako samozřejmost, o jejíž estetické hodnotě neuvažujete. Naproti tomu našinec, trávící v průměru 95 % času v interiéru, strádající nedostatkem pohybu, obtěžovaný hlukem aut a jejich výfukovými plyny přírodu postrádá – a proto si jí cení.

Jiné to ovšem bylo v historii estetického oceňování krásy jednotlivých přírodních objektů (květů, stromů, ptáků), nebo krásy člověkem přetvořené přírody – sadů, vinic a zejména zahrad. Toho si cení celkem každá společnost. Ale estetické ocenění „divoké“ přírody se podle Stibrala vyskytovalo jen u civilizace Dálného východu, v naší novověké evropské kultuře a možná ještě ve Střední Americe před příchodem Evropanů. Antičtí Řekové, stejně jako současní Indové či domorodci z džungle, nehol-

dovali výletům do přírody. (Ostatně si vzpomínám na dovolenou strávenou pod Tatrami. Denně jsme se vydávali na výlety a naši domácí jen kroutili hlavou – sami prý byli jednou autem na Štrbském plese.)

Zahradnímu umění (*ars topiaria*) ovšem věnovali velkou pozornost již staří Římané. Velice přitom oceňovali prvek vody. Proudění vody v římské zahradě bývalo i velmi rafinované – nacházely se zde různé fontány, kaskády, kanály nebo umělé vodopády. Zvuk vody byl někdy ještě uměle zesilován. Se zánikem římského impéria však tvorba zahrad prakticky mizí a znovu je o ní slyšet až v osmém století, kdy se začínají objevovat klášterní zahrady. Velmi silným podnětem pro vnímání estetického rozměru přírody byla představa ráje jako zahrady. Ráj byl představován jako rozlehlé místo zaplněné ovocnými stromy, uprostřed s vodním zřídlem, z něhož vytékají čtyři řeky...

Pilní a podnikaví Holanďané

Objeviteli krásy v přírodě nebyli podle Stibrála učenici, ale především výtvarníci – krajináři. Zárodek umění krajinomalby přitom sice vznikl již v helénistickém Řecku, avšak k opravdovému rozvoji dochází až v renesanci. V 15. století se rozvíjí malba krajiny fantastické a ideální. Jedna představuje mysteriózní scénérie malířovy fantazie, druhou je krajina přívětivá, v jejímž zvlněném terénu se mísí travnaté pastviny s lesíky a biologové by ji hned přirovnali k savanovému prostředí našich evolučních předků.

Zahrady, sady, krajina rajska, fantastická, ideální ... a co takhle krajina přírodní? K ocenění reálné krajiny se malíři propracovali až v Holandsku 17. století. Jak k tomu došlo a proč zrovna v Holandsku, jehož krajina byla již tenkrát spíše fádní? Motivem mohla být potřeba národní hrdosti v období, kdy si Holanďané vybojovali svobodu na Španělsku a katolictví. A vzhledem k tomu, že krajina Nizozemí byla lidmi značně přetvořena – jednalo se o jakési kolektivní dílo pilných a podnikavých Holanďanů – stala se fenoménem národní identifikace a pýchy. Krajinomalbu je též možné vnímat jako oblíbený žánr nastupující buržoazie, jež kvůli životu ve městech začínala toužit po přírodě. V každém případě však holanďtí malíři objevili půvab krajiny neidealizované, prosté, v níž dokázali ocenit i bezvýznamný okamžik, bez příkrášlení a přesto s půvabem.

Anglická estetika 18. století pak odmítá ideální zpodobení přírody v geometrizovaném francouzském parku a nejvíce velebí přírodu volnou. Vždyť taková vzešla z rukou Božích, a člověk ji znásilňuje a kazí! Vzniká fenomén anglického parku, který na rozdíl od přísně zastráženího a geometricky pravidelného parku francouzského zobrazuje přírodu volnou.

Za to, že máme rádi lesy a že nás uchvacují zasněžené štíty hor, pak vděčíme zejména kultuře romantismu. Ten totiž přišel se skutečným obdivem k přírodnímu prostředí a navíc velmi silně vnímal paralely mezi přírodou s niternými pocity člověka.

Jakou krajinu máte nejraději?

Iva Štětovská, psycholožka, přednáší psychohygienu na Filozofické fakultě UK

Mám ráda takovou krajinu, která je lidmi dotčena jen zčásti: není v ní příliš mnoho budov. Adresně mi vyhovuje krajina, která je aspoň trochu zvlněná – třeba Vysočina s mírnou melancholií polí a lesů a s fascinujícím sklonem pahorků a polí, vedoucích přímo do nebe. Krajina, která je lidmi dlouhý čas dotýkána, ale není jimi zraněna (nebo ne příliš). Krajina, kde je vidět, jak rok mění svou tvář, která respektuje i jiný než civilizační řád. Krajina, kde se ještě pořád lze napít přímo z pramene.

Pak mne ještě oslovují svahy téměř libovolných hor, zejména v Norsku, a zvláštní krása islandského kameňáku na tisíc způsobů (jen stromy by mi tam chyběly).

Václav Cílek, geolog, autor knihy Krajiny vnitřní a vnější

K životu potřebuji pískovce, vápence a žulu – a když jsem dlouho na vápenci, zasteskne se mi po žule. Jsou lesy, kam lidé chodí častěji, ale to je prostě proto, že mají taková místa blíž. Ve skutečnosti je však krajinou našich srdcí určitý ekosystém či biotop. Jeskynářům se tak třeba jedná spíš o pod-

zemní prostor obecně a je vcelku druhořadé, jestli je ve Slovenském krasu nebo na Krymu.

Nejoblíbenější krajinou mého známého Karla je krajina sluneční: tráví spoustu času za počítačem a sleduje činnost Slunce ve všech dosažitelných spektrech, tak jak je v reálném času zprostředkovává družice Soho. Ale to je extrémní příklad, jemuž se podivujeme.

Myslím si, že člověk by neměl setrvávat celý život v jedné krajině či u jednoho biotopu. U mladého člověka to mohou být romantické krajiny hor, které stimulují. Dospělý Středoevropan se nejspíš nalezne v klasické kulturní krajině – lesík na kopci a cesta v poli. Někteří ke stáru dospějí ke „kosmickým“ krajinám, jako je Pálava nebo České středohoří, kde obzor je vysoký a plný hvězd.

Marek Šulc, sportovní trenér a lektor zážitkových a vzdělávacích programů

Okouzluje, silně nabíjí a inspiroval mne rozkvetlá jarní louka, les a tekoucí voda, potůček nebo řeka. Tedy vše, co nalézám blízko místa, kde žiji – blízko Šumavy. Jsou zde místa, která pravidelně navštěvuji. Mají své kouzlo v různou denní i roční dobu.

Z charakteru krajiny je pro mne důležitý kopcovitý ráz, nabízející různé pohledy do kraje. Roviny na mne působí smutně, unaveně a bez dynamiky. Naopak hory jsou kouzelné, ale za nimi se z naším malým

V přírodě nalézali romantici lásku i nostalgii, divoké vášně i trpělivost. Použili ji jako zrcadlo své duše, měli pocit, že příroda chápe je a oni chápou ji.

Dnešní lidé často prohlašují, že mají rádi krajinu „člověkem nedotčenou“. Představí si však pod tím třeba středoevropskou podhorskou mozaiku lesů a luk či jakýsi zidealizovaný obraz deštného pralesa. Kdyby se ovšem dostali do skutečného pralesa, jejich zážitek by byl esteticky rozporuplný: nepřehledná změť větví, listů a lián, šero, hmyz. Namísto melodického hlasu evropských pěvců zvuky připomínající frézu, vrtačku či houkající sanitku. Pobyt ve „vrcholu divočiny“ nebývá pro Středoevropana příjemný. A podobné by to bylo nejspíš i s divočinou středoevropskou. Nebylo-li by lidí, naprostou většinu naší země by pokrývaly těžko přístupné lesy. I dnes si tedy ceníme často krajiny kulturní, jen si přestáváme uvědomovat, že je kulturní.

Existují typy krajin, kde je prakticky jakýkoli lidský zásah esteticky nežádoucí. Jinde se s krajinou poměrně dobře snese: třeba trosky středověkého hradu na vrcholu kopec nás zpravidla esteticky neuráží. Ovšem: krajinné scenérie probodané řadou stožárů, louky dusící se pod záplavou betonu, kopec rozřízný hlučnou dálnicí... krabice supermarketů a skladových hal kolem měst... zde schází respekt jak k přírodě, tak k estetickému citění člověka.

Co tedy dělá kulturní krajinu kulturní a esteticky přitažlivou? Možná cit, s jakým byla přetvořena. Ivan Havel líčí své zážitky s kulturní krajinou

zemičky musí cestovat. Příroda je pro mne ideálním místem pro užití si momentálního okamžiku. Například západu slunce, východu měsíce, úplňku, hvězdné oblohy. Nádherné scenérie nabízí také obloha jako neustále tvořící umělec.

Opravdový zážitek mi však krajina poskytne, když si v dané řece mohu zaplavat, u potoka se osvěžit, jít do lesa na houby, vyběhnout na kopec, projet se lesem na kole, nebo si jen tak lehnout do trávy. Tím chci říci, že když vidím krásnou krajinu, přímo mě vtahuje, přitahuje k tomu abych si jí prošel, poznal ji, zkrátka užil. Tedy nejraději mám krajinu, která mi pravidelně nabízí azyl, a to jsou jižní Čechy.

Jana Tomanová, psycholožka, zabývá se terapií poruch příjmu potravy

Mám ráda krajinu, o které mohu bez pochybností říci, že je to opravdové dílo matky přírody, nepoznamenané lidskými zásahy. Lidé, byť by jejich dílo bylo sebedokonalejší a sebepromyšlenější, nemohou nikdy přírodu překonat.

Fascinuje mě krajina vypovídající o své historii. Bývám unešena přímořskými útesy i vysokohorskými štíty a nejradši mám, když se v jednom obrazu krajiny spojuje několik přírodních prvků, zejména kámen a voda. Na druhou stranu se po návratu z cizích krajů s pocitem klidu kochám pohledem na husté české lesy, třeba v Pokrkonoší, doladěné loukami s pasoucími se dobytky. Z tepla svého domo-

Yogyakarty na Jávě: „Myslím, že to, co ji nejvíc odlišuje od krajiny se stožáry, betonem, dálnicemi a vodními díly, je čas, který je zde ukryt. Kolik desetiletí či staletí tu vyrůstaly kamenné zidky a co jsou proti tomu pouhé dny a hodiny, během nichž buldozer totálně přetvoří krajinu! navíc je tu vidět poctivá péče: každý jednotlivý kámen byl kdysi uchopen lidskýma rukama, prozkoumán, snad i pohlazen, a uložen tak, aby měl smysl. Navzdory se bude dobře snášet se svými sousedy.“

Milovat, nebo si užít?

Rozkvetlá louka a v dálce se tyčící hřeben hor. Nepochybujeme o tom, že se nám tato scenérie líbí. Dokonce prohlašujeme, že máme přírodu rádi. Domníváme se, že z lásky k přírodě či ke krajině jedeme na lyže do Alp a šetříme na dovolenou na Novém Zélandě. Často nás však motivuje spíše sobecká tendence si v přírodě „užít“. Vždyť opravdovou lásku poznáme naopak podle toho, že jsme pro její objekt schopni své nároky omezovat.

„Láska člověka ke krajině není totožná s jeho potřebou krajiny. To je důvod, proč jsme lásku ke krajině v minulosti tak dlouho hledali,“ píše Librova. Z potřeby sice láska vzniká, nezůstává však u ní. Je-li hodna svého jména, respektuje práva svého objektu, je ochotna zříci se pro něj nepřiměřených nároků a je schopna v jeho prospěch jednat.

Pavla Koucká

va se ráda se podívám i na fotografie zachycující zhmotněný klid severských sněhových plání. Čistá příroda je podle mne krásná kdekoli a kdekoli a nejnádhernější na ní je právě rozmanitost a schopnost nás neustále překvapovat a fascinovat.

Marek Franěk, psycholog, pracuje na Univerzitě Hradec Králové

Environmentální psychologové soudí, že preference krajiny je především ovlivněna místem, kde jedinec žil v době dětství a dospívání. Pro mě je krajinou dětství mírně zvlněná středočeská krajina, zejména okolí Berounky. V zásadě mám rád hory, zejména slovenské. Po určité době pobytu v horách mám ale vždy pocit, že bych se chtěl procházet vlastně někde úplně jinde – a sice po berounských lesích.

Martina Hřebíčková, vědecká pracovnice Psychologického ústavu Akademie věd ČR v Brně

Mám ráda hory – krajinu neobydlenou a liduprázdnou. S dostatkem vláh, ale neobdělánu. Může být zalesněná, porostlá klečí, pokrytá suťoviskem nebo s ostrými štíty. Takovou krajinou v každé roční době a za každého počasí ráda dlouhé hodiny jdu, šlapu na kole, stoupám na lyžích nebo se zmlítám na druhém konci lana.

Literatura:

Beneš, B. (1990). Česká lidová slovesnost. Praha: Odeon.

Bixler, R. D. and Floyd, M. F. (1997). Nature is Scary, Disgusting, and Uncomfortable. Environment and Behavior 29 (4) 443–467.

Havel, I. M. (1996). Krajina zvrásněná člověkem, Vesmír 75, 663.

Kellert, S. R. (1993). The Biological Basis for Human Values of Nature, in: S. R. Kellert and E. O. Wilson (Eds), The Biophilia Hypothesis. Washington, DC: Island Press, 42–70.

Koucká, P. (2005). Zelená terapie. Psychologie dnes 6, 30–31.

Librova, H. (1988). Láska ke krajině? Brno: Blok.

Stibral, K. (2005). Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku. Praha: Dokořán.

Ulrich, R. S. (1993). Biophilia, Biophobia and Natural Landscapes, in: S. R. Kellert and E. O. Wilson (Eds), The Biophilia Hypothesis. Washington, DC: Island Press, 73–137.